

ПРАВОВІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОСАДОВИХ ОСІБ МИТНИХ ОРГАНІВ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Черкунов О.В.,
кандидат юридичних наук,
докторант кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: 0009-0007-8880-6955

Черкунов О.В. Правові основи соціального забезпечення посадових осіб митних органів: проблеми та перспективи.

Стаття присвячена дослідженню правових основ соціального забезпечення посадових осіб митних органів України. У роботі аналізуються ключові аспекти правового регулювання соціального забезпечення, а також розглядаються актуальні проблеми, що виникають у процесі реалізації соціальних гарантій для державних службовців митних органів. Враховуючи значення та функції митних органів для забезпечення економічної безпеки країни, питання соціального забезпечення їхніх посадових осіб набуває особливої важливості. Стаття включає огляд нормативно-правових актів, які визначають умови та механізми соціального забезпечення митників, а також аналізує прогалини і недоліки існуючого законодавства.

Окрему увагу приділено правовому статусу посадових осіб митних органів, зокрема їх правам на компенсації, забезпечення житлом та соціальні виплати у разі захворювання чи травмування під час виконання службових обов'язків. Автор також зосереджується на питаннях, пов'язаних з відсутністю ефективної системи гарантій для митників, а також на проблемах недостатнього фінансування і низької мотивації до професійної діяльності.

У статті розглядаються також перспективи удосконалення соціального забезпечення митних посадових осіб, зокрема через реформування існуючих механізмів, покращення умов праці, підвищення рівня соціальних гарантій та стимулювання професійної активності. Висвітлюються можливі напрямки для розвитку законодавчої бази в контексті євроінтеграційних процесів, що може вплинути на діяльність митних органів і соціальні умови митників.

Стаття також акцентує увагу на досвіді соціального забезпечення державних службовців, який може бути корисним для вдосконалення системи соціального забезпечення митних органів України.

Додатково, у роботі підкреслюється важливість цифровізації процесів у сфері соціального забезпечення та створення прозорих і доступних платформ для митників. Автор наголошує на необхідності посилення контролю за виконанням соціальних програм і підвищення рівня правової обізнаності працівників митних органів щодо їхніх прав на соціальні гарантії.

Ключові слова: митна служба, публічна служба, митниця, державна служба, соціальне забезпечення, соціальні гарантії, умови праці, система гарантій, компенсації.

Cherkunov O.V. The legal foundations of social security for customs officials: issues and perspectives.

The article is devoted to the study of the legal foundations of social security for customs officials in Ukraine. It analyzes key aspects of the legal regulation of social security and addresses current issues arising in the process of implementing social guarantees for public servants in customs authorities. Considering the significance and functions of customs authorities in ensuring the country's economic security, the issue of social security for customs officials is of particular importance. The article provides an overview of regulatory acts that define the conditions and mechanisms of social security for customs officials, as well as identifies gaps and shortcomings in the current legislation.

Special attention is given to the legal status of customs officials, particularly their rights to compensation, housing provisions, and social payments in cases of illness or injury incurred during the performance of official duties. The author also focuses on issues related to the lack of an effective system of guarantees for customs officials, insufficient funding, and low motivation for professional activity.

The article explores prospects for improving the social security system for customs officials, including reforming existing mechanisms, improving working conditions, increasing the level of social

guarantees, and stimulating professional activity. Possible directions for the development of the legislative framework are highlighted, considering the context of European integration processes that may impact the operations of customs authorities and the social conditions of their employees.

Additionally, the article emphasizes the importance of incorporating international experience in social security for public servants, which can be beneficial for enhancing the social security system of Ukraine's customs authorities.

Furthermore, the study underscores the importance of digitalizing processes in the social security sphere and creating transparent and accessible platforms for customs officials. The author highlights the necessity of strengthening control over the implementation of social programs and improving the legal awareness of customs personnel regarding their rights to social guarantees.

Key words: customs service, public service, customs, civil service, social security, social guarantees, working conditions, guarantee system, compensations.

Постановка проблеми. Система соціального забезпечення посадових осіб митних органів є важливою складовою ефективного функціонування митної служби, яка відіграє ключову роль у забезпеченні економічної безпеки держави. Проте, чинне законодавство, що регулює соціальне забезпечення митників, містить низку проблем, які негативно впливають на реалізацію соціальних гарантій та мотивацію посадових осіб до виконання професійних обов'язків.

Однією з головних проблем є недостатня чіткість та узгодженість нормативно-правової бази, що регулює умови соціального забезпечення митників, зокрема щодо надання компенсацій, соціальних виплат, забезпечення житлом та інших видів гарантій.

Таким чином, актуальними залишаються питання вдосконалення правового регулювання, реформування механізмів соціального забезпечення, покращення умов праці та забезпечення належного фінансування митної служби. Вирішення цих проблем сприятиме підвищенню мотивації посадових осіб митних органів, зміцненню їх правового статусу та забезпеченню стабільного функціонування митної системи в умовах сучасних викликів.

Стан опрацювання цієї тематики привернуло увагу багатьох науковців, серед яких можна відзначити праці Н.Б. Болотіної, Н.І. Бернацької, Л.М. Дорофєєвої, М.І. Іншина, Т.О. Карабін, С.В. Ківалова, В.Т. Комзюка, П.Д. Пилипенка, В.В. Ченцова, В.В. Жернакова та В.І. Щербини. Проте, незважаючи на певні досягнення у дослідженні цієї проблематики, серед науковців тривають дискусії.

Метою статті є комплексне дослідження правових основ соціального забезпечення посадових осіб митних органів України, аналіз існуючих проблем у цій сфері та визначення перспектив удосконалення системи соціального забезпечення. У рамках досягнення цієї мети передбачається: здійснити огляд та аналіз чинної нормативно-правової бази, яка регулює питання соціального забезпечення митників; виявити прогалини та недоліки у законодавстві, що впливають на ефективність реалізації соціальних гарантій; визначити ключові проблеми, зокрема щодо недостатнього фінансування, низької мотивації та відсутності дієвої системи гарантій; розглянути міжнародний досвід соціального забезпечення працівників митних органів і можливості його адаптації в українських реаліях; окреслити напрями реформування існуючих механізмів соціального забезпечення, включаючи цифровізацію процесів та підвищення рівня правової обізнаності працівників митної служби.

У результаті дослідження планується надати науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання соціального забезпечення посадових осіб митних органів з урахуванням сучасних викликів і потреб суспільства.

Виклад основного матеріалу. Н.В. Пададименко визначила соціальне забезпечення працівників правоохоронних органів як організаційно-правову діяльність держави, спрямовану на підтримання соціально-правового статусу працівників правоохоронних органів у суспільстві, яка здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету в рамках соціального страхування, соціальної допомоги та соціального обслуговування з урахуванням умов та особливостей здійснення ними своїх функцій та виконання покладених на них завдань [1, с. 327].

Загалом, поняття «забезпечення» у науковій літературі пропонують розуміти як постачати щось у достатній кількості; задовольняти певні потреби; створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось; захищати, охороняти кого-небудь, що-небудь від небезпеки [2, с. 19].

Під гарантіями розуміють закріплені засоби охорони прав та свобод громадян, способи їх реалізації, а також засоби охорони правопорядку, інтересів суспільства та держави [3, с. 57].

О.Ф. Скакун розрізняє такі їх види: 1) за сферою дії: внутрішньодержавні (національні); міжнародні; 2) за способом викладення: прості; складні; змішані; 3) за підставою правового становища особи: загальні; спеціальні; індивідуальні; 4) за змістом: соціально-економічні; політичні;

ідеологічні (духовно-моральні); юридичні; 5) за спрямованістю: гарантії реалізації прав; гарантії охорони прав; гарантії захисту прав [4, с. 187–189].

На думку В.В. Головченко та В.С. Ковальського, правові гарантії – це засоби безпосереднього забезпечення, використання, додержання, виконання і правильного застосування норм права, які встановлюються на законодавчому рівні [5, с. 123].

Ю.П. Битяк виділяє дві групи гарантій: матеріальні та соціально-правові, до яких відносить: право на оплату праці; щорічні та додаткові відпустки; соціально-побутове забезпечення; пенсійне забезпечення; моральні і матеріальні форми заохочення [6, с. 162].

Питання соціального захисту працівників митних органів України регламентовані главою 83 Митного кодексу України. Норми цього розділу визначають порядок оплати праці посадових осіб та працівників митних органів, забезпечення їх житлом, медичне обслуговування та охорону здоров'я як самих посадових осіб, так і членів їхніх сімей. Також врегульовано пенсійне забезпечення, гарантії у сфері охорони праці, а також порядок відшкодування шкоди, завданої посадовим особам митних органів у зв'язку з виконанням службових обов'язків.

Необхідно зазначити, що ефективність реалізації правових норм, закріплених главою 83 Митного кодексу України, значною мірою залежить від наявності підзаконних нормативно-правових актів, зокрема постанов Кабінету Міністрів України та наказів інших центральних органів виконавчої влади, які визначають процедуру виконання законодавчих положень.

Зазначимо, що у зв'язку з набуттям чинності Законом України № 3977-IX від 17 вересня 2024 року «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо встановлення особливостей проходження служби в митних органах та проведення атестації посадових осіб митних органів», питання оплати праці посадових осіб та працівників митних органів зазнає суттєвих змін. Зокрема, частиною 2 статті 585 Митного кодексу України визначено складові заробітної плати, а саме: 1) посадовий оклад; 2) надбавка за вислугу років; 3) надбавка за спеціальне звання; 4) надбавка за виконання особливо важливої роботи; 5) надбавка за персональну кваліфікацію; 6) надбавка за виконання особистих ключових показників ефективності; 7) командна премія; 8) премія за значні особисті досягнення; 9) інші виплати, передбачені законодавством [7]. Однак, зазначеною правовою нормою не передбачено врегулювання питання виплати надбавки за наявність наукових ступенів у посадових осіб митних органів.

Одним із важливих аспектів є врегулювання Митним кодексом України розміру посадового окладу для кожної посади, що визначається залежно від групи митних компетенцій. Зокрема, для посад апарату Державної митної служби розмір посадового окладу не може бути меншим за 14 розмірів прожиткового мінімуму, а для посадових осіб територіальних органів Державної митної служби – 12 розмірів прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на 1 січня календарного року.

Право на належне соціальне забезпечення публічного службовця є однією з важливих характеристик його статусу, законодавчо встановленою гарантією та передумовою належного виконання ним службових обов'язків й ефективності у професійній діяльності [8, с. 163].

У контексті аналізу Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік», зокрема статтею 7, встановлено, що з 1 січня 2025 року прожитковий мінімум для працездатних осіб складає 3028 гривень на місяць. Для визначення посадових окладів працівників інших державних органів, оплата праці яких регулюється спеціальними законами, а також працівників податкових і митних органів, прожитковий мінімум становить 2102 гривні [9].

Питання житлового забезпечення посадових осіб митних органів регулюється статтею 586 Митного кодексу України, яка визначає, що посадовим особам митних органів надається службове житло відповідно до порядку, встановленого Кабінетом Міністрів України. Зазначеним нормативно-правовим актом є Постанова Ради Міністрів Української РСР від 4 лютого 1988 року № 37 «Про службові жилі приміщення», відповідно до якої службове житло надається посадовим особам митних органів, спеціалізованих митних установ та організацій, зокрема: Голові Держмитслужби, заступникам (у тому числі першим), радникам і помічникам Голови Держмитслужби, директорам департаментів та їх заступникам, начальникам регіональних митниць, митниць, спеціалізованих митних установ і організацій, начальникам управлінь, відділів, відділень, митних постів, служб та їх заступникам, завідувачам секторами, головним бухгалтерам та їх заступникам, головним спеціалістам, головним інспекторам, головним спеціалістам-економістам, головним спеціалістам-юрисконсультам, інспекторам-кінологам, інспекторам-водіям, а також ректорам, проректорам, начальникам (директорам) та їх заступникам, вченим секретарям, начальникам (деканам) факультетів та їх заступникам, начальникам (завідувачам) кафедр, відділів та їх заступникам, начальникам навчально-методичних, науково-організаційних і науково-дослідних підрозділів, професорам, доцентам, старшим викладачам, викладачам, головним, провідним і старшим науковим співробітникам навчальних закладів [10].

Проте зазначена постанова, хоча й залишається чинною, давно втратила свою актуальність, оскільки регіональні митниці та спеціалізовані митні органи відсутні в організаційній структурі митної системи. Таким чином, питання надання службового житла посадовим особам митних органів потребує перегляду чинної нормативно-правової бази та її відповідного оновлення.

Стаття 34 Хартії основних прав Європейського Союзу визначає, що реалізація права на соціальне забезпечення вимагає здійснення матеріального забезпечення застрахованих осіб та членів їх сімей (у деяких випадках) при настанні всіх страхових випадків за рахунок соціальних страхових фондів [11].

Медичне забезпечення та охорона здоров'я посадових осіб митних органів та членів їхніх сімей, відповідно до статті 587 Митного кодексу України, викликають низку питань, оскільки в системі митних органів відсутні власні заклади охорони здоров'я. Надання медичних послуг здійснюється на загальних умовах, визначених для населення, за умови укладення декларації з сімейним лікарем. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 травня 2000 року № 245-р «Про передачу в оренду цілісного майнового комплексу медичного реабілітаційного центру «Жемчужина» (м. Ялта)» було передано в оренду терміном на 49 років цілісний майновий комплекс медичного реабілітаційного центру «Жемчужина» професійній спілці працівників митних органів України, що забезпечувало право посадових осіб митних органів та членів їхніх сімей на санаторно-курортне лікування [12].

Пенсійне забезпечення посадових осіб митних органів регулюється статтею 588 Митного кодексу України, відповідно до якої пенсія надається в порядку та на умовах, визначених Законом України «Про державну службу». Проте на практиці існує відмінність, оскільки при виході на пенсію посадовим особам митних органів встановлюється пенсія за віком на загальних підставах. Це обумовлено тим, що посадові особи митних органів проходять державну службу в спеціальних званнях, і, згідно з позицією Пенсійного фонду України, важливою умовою для пенсійного забезпечення є наявність рангу державного службовця, який не присвоюється посадовим особам митних органів.

Висновки. Соціальне забезпечення працівників митних органів є важливою складовою їхнього правового статусу та ефективності виконання службових обов'язків. Згідно з Митним кодексом України, соціальні гарантії для митних посадових осіб включають забезпечення їх медичними послугами, житлом, оплатою праці та пенсійним забезпеченням. Проте, окремі норми потребують уточнень та вдосконалення для більш ефективного забезпечення прав і соціальних гарантій митників.

Проблеми реалізації правових норм глави 83 Митного кодексу України стосуються відсутності підзаконних актів, що регулюють процедури виконання правових норм, зокрема щодо виплати надбавок за наукові ступені, надання службового житла та медичних послуг.

Зміни у законодавстві щодо оплати праці посадових осіб митних органів є важливими для підвищення ефективності соціального забезпечення, однак необхідно внести уточнення щодо виплат за наукові ступені та забезпечення інших категорій соціальних гарантій.

Житлове забезпечення митників потребує перегляду чинної нормативно-правової бази, оскільки старі постанови вже не відповідають сучасним умовам організаційної структури митних органів.

Медичне забезпечення та пенсійне забезпечення посадових осіб митних органів потребують додаткового удосконалення.

Вважаємо, що необхідно удосконалити підзаконні нормативно-правові акти, що регулюють порядок надання соціальних гарантій посадовим особам митних органів, зокрема розробити нові постанови Кабінету Міністрів України та накази, які деталізують процедури надання соціальних виплат і забезпечення та актуалізувати постанову про службове житло, враховуючи зміни в організаційній структурі митних органів, та впровадження нових механізмів надання службового житла, відповідно до сучасних вимог.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пададименко Н.В. Поняття «соціальне забезпечення працівників правоохоронних органів». *Публічне право*. 2013. № 3. С. 322-329.
2. Білодід І.К. Словник української мови. Київ. Т. 3. 1972. С. 744.
3. Гумецька Л.Л. та ін. Короткий тлумачний словник української мови. Київ. 1978. С. 296.
4. Скакун О.Ф. Теорія держави і права. Харків. 2005. С. 656.
5. Головченко В.В. Юридична термінологія: довідник. Київ. 1998. С. 219.
6. Битяк Ю.П. Адміністративне право України: підруч. Харків. 2000. С. 520.
7. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/ed20120313#n4128>.
8. Севостьянова Н.І. Система гарантій правового регулювання соціального забезпечення публічної служби в Україні. *Публічне право*. 2018. № 1. С. 163-169.

9. Про Державний бюджет України на 2025 рік: Закон України від 19.11.2024 № 37-88-п // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text>.
10. Про службові жилі приміщення: Постанова Ради Міністрів Української РСР від 4.02.1988 № 4495-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/37-88-%D0%BF>.
11. Хартія основних прав Європейського Союзу: Європейський Союз, Хартія, Міжнародний документ від 07.12.2000 // [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_524.
12. Про передачу в оренду цілісного майнового комплексу медичного реабілітаційного центру «Жемчужина» (м. Ялта): Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.05.2000 № 245-р// БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/245-2000-%D1%80#Text>.